

مهدی سرحدی

حج‌گزاری در سودان

مردم سودان، از زمان ورود اسلام به این سرزمین و آشنایی با مناسک حج، سفر به سرزمین حجاز را با هدف به‌جا آوردن حج آغاز کردند. در آن روزگار حجاج مناطق مختلف سودان، سوار بر چهارپایان تا «پورت سودان»، واقع در کناره دریای سرخ سفر می‌کردند و از آنجا با کشتی عازم حجاز می‌شدند. کاروان‌های حج سودان، «تایه» نام داشت که در زبان عامیانه به معنای گروه و دسته است. «تایه»ها بر اساس پیوندهای خانوادگی و خویشاوندی شکل می‌گرفت و حج‌گزاری در سودان، تا قرن گذشته کم و بیش به همان روش انجام می‌شد.

در پی ایجاد تحول در عرصه ارتباطات و حمل و نقل و افزایش شمار حجاج، دولت سودان در سال ۱۹۷۱م. اداره امور اجرایی حج را به وزارت امور دینی و اوقاف این کشور محول کرد و این وزارتخانه تا سال ۱۹۹۱م. عهده دار امر برگزاری حج بود.

در سال ۱۹۹۲م. امور اجرایی حج به بعثه حج سودان واگذار گردید. این بعثه از دو بخش اصلی تشکیل می‌شد؛ نخست، بخش اداری و نظارتی؛ که تابع اداره حج و عمره وزارت ارشاد بود و دیگری، دایره اسکان و حمل و نقل که تحت نظارت شورای اوقاف اسلامی سودان فعالیت می‌کرد. این روند تا سال ۱۹۹۴ ادامه یافت.

تشکیل شورای عالی حج و عمره

در سال ۱۹۹۵م. (۱۳۷۴ش.)، دولت سودان با تصویب لایحه‌ای، تشکیل «شورای عالی حج و عمره» در وزارت برنامه‌ریزی اجتماعی این کشور را در دستور کار خود قرار داد، تا امور اجرایی حج و عمره به این شورا محول گردد. دو سال پس از آن، در سال ۱۹۹۷م. بخشنامه موقت ویژه تشکیل این شورا صادر شد که در بخشی از آن چنین آمده بود:

«...شورایی موسوم به شورای عالی حج و عمره تشکیل خواهد شد که ماهیت حقوقی دارد و مقر اصلی آن در خارطوم واقع است. این شورا با موافقت وزیر متبوع می‌تواند دفاتر و اداراتی در داخل یا خارج از کشور دایر کند».

ساختار تشکیلاتی شورای عالی حج و عمره عبارت است از:

الف - شورای اداری: که با انتخاب وزیر و بر مبنای مصوبه هیات وزیران تشکیل می‌شود.

ب - اداره مرکزی: که زیر نظر مدیر کل و معاون وی فعالیت می‌کند. روند اجرایی امور مالی، اداری و فنی شورا بر عهده این اداره است.

ج - ادارات تابعه، شامل اداره حج و عمره، اداره امور مالی و توسعه انسانی، اداره اطلاع رسانی و روابط عمومی، اداره ارشاد و آموزش، اداره سرمایه گذاری؛ و دفتر هماهنگی امور حج و عمره مستقر در جده.

ضوابط و شرایط اعزام به حج

الف - ضوابط مالی: هزینه‌های امور اداری به طور نقدی از داوطلبان دریافت می‌گردد و هزینه‌های اعزام به حج شامل هزینه اسکان، حمل و نقل و خدمات دیگر، به ریال سعودی و در قالب دو فقره چک دریافت می‌شود.

ب - استطاعت بدنی و مقررات شرعی: توانایی جسمی برای انجام سفر حج در مردان، و همراه بودن یکی از محارم برای بانوان زیر ۴۵ سال ضروری است.

ج - ضوابط و مقررات اداری: شامل مقررات خروج از کشور، تابعیت، اخذ گذرنامه و روادید، که داوطلبان باید از شرایط عمومی برخوردار باشند. انجام آزمایش‌های پزشکی برای تمامی داوطلبان و اخذ مرخصی برای کارمندان دولت ضروری است.

سه‌میة مناطق

در سال ۱۴۲۰ هـ.ق. (۲۰۰۰ میلادی)، بنا بر مصوبه هیات وزیران و به منظور تمرکز زدایی و سهولت در انجام امور اداری، کشور به سه ناحیه شرقی، مرکزی و غربی تقسیم شد. بر اساس این تقسیم‌بندی، ناحیه شرقی ایالت‌های دریای سرخ، کسلا، قضارف، الجزیره و نیل ازرق را شامل می‌شود. ایالت‌های خارطوم و نهرالنیل در ناحیه مرکزی قرار دارند و ایالت‌های کردفان (شمالی، شرقی و غربی)، دارفور (شمالی، شرقی و غربی)، نیل ابیض و همچنین ایالت‌های جنوبی در ناحیه غربی واقع شده بودند. با توجه به ویژگی‌های خاص مناطق جنوبی، در سال ۲۰۰۲ ناحیه دیگری به این نواحی سه‌گانه اضافه شد که تمامی ایالت‌های جنوبی را در بر می‌گیرد.

بعثه حج سودان

بعثه حج سودان از دو بخش تشکیل شده است:

- ۱- بخش نظارت و برنامه ریزی
- ۲- بخش امور مربوط به نواحی مختلف، که اجرای برنامه‌ها را بر عهده دارد.

شرایط اعزام به عمره

ضوابط و شرایط کلی برای اعزام به سفر عمره، با مقررات و ضوابط اعزام به حج تفاوتی ندارد. البته از سال ۱۴۲۲ ق. وزارت اوقاف و ارشاد با توجه به مصوبه دولت عربستان، بخش خصوصی را نیز در ارائه خدمات عمره مشارکت داده است.

موقوفات، در خدمت حجاج

در عربستان سعودی و سودان، زمین‌ها و املاک وقفی متعددی وجود دارد که در آمد حاصل از آنها برای خدمت رسانی به حجاج در نظر گرفته شده است. موقوفات قدیمی بیشتر در شهر جده واقع هستند و در سال‌های اخیر، موقوفه‌هایی در شهرهای مکه و مدینه نیز به آنها افزوده شده است.

سند چشم انداز ۲۵ ساله شورای

عالی حج و عمره

این طرح که در فاصله زمانی ۱۴۲۳

تا ۱۴۴۸ هـ. ق. (۲۰۰۲ تا ۲۰۲۷ م.) و در چهار مرحله (سه دوره ۵ ساله و یک دوره ۱۰ ساله) به اجرا در می‌آید، با هدف ایجاد تحول در برگزاری مراسم حج و عمره و پربرتر شدن این سفرهای معنوی آغاز شده است. از جمله برنامه‌های شورای عالی حج و عمره که در سال‌های آینده به اجرا در خواهد آمد، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱- طرح پس انداز برای حج: بر اساس مصوبه هیات وزیران و با بهره‌گیری از تجربه موفق کشور مالزی در برگزاری حج و عمره، اجرای طرح «پس انداز برای حج» در دستور کار شورای عالی حج و عمره قرار گرفته و پس از رایزنی با مراجع ذیربط در مالزی، تفاهم‌نامه‌ای در این زمینه با طرف مالزیایی به امضا رسیده تا بر اساس آن، «پس انداز مالی» به عنوان یک راهکار موفق و همگانی برای اعزام به حج به اجرا در آید.

۲- احداث ساختمان مرکزی شورای عالی حج و عمره: این مرکز با توجه به ضرورت همکاری و هماهنگی میان ادارات و سازمان‌های مرتبط با امور حج و عمره احداث خواهد شد. هر یک از ادارات و سازمان‌های مربوطه مانند اداره گذرنامه، اداره بهداشت و... در این

ساختمان دفتر نمایندگی تاسیس خواهند کرد.

۳- کارخانه تولید لوازم احرام و ملزومات حج: این کارخانه محصولات خود را با قیمت ارزان و کیفیت مناسب در اختیار حجاج و معتمرین قرار خواهد داد. بدین ترتیب علاوه بر صرفه جویی در هزینه‌ها و جلوگیری از خروج ارز از کشور، سود حاصل از محل فروش محصولات نیز به پیشبرد اهداف شورا کمک می‌کند.

۴- احداث درمانگاه‌های ویژه حجاج: مراکز درمانی ویژه حجاج با هدف ارائه خدمات بهداشتی و درمانی با هزینه اندک و کیفیت مطلوب احداث خواهد شد و درآمدهای حاصل از این مراکز درمانی نیز در تحقق اهداف شورای عالی حج و عمره نقش موثری خواهد داشت.

روند فعالیت‌های شورای عالی حج و

عمره

الف - برنامه سالیانه

این شورا با توجه به سیاست‌های ابلاغ شده از سوی هیات وزیران و سند چشم‌انداز ۲۵ ساله، برنامه فعالیت‌های سالانه خود را پیش‌بینی و اجرا می‌کند. این برنامه‌ها بر اساس یک دوره سالیانه

(از محرم تا ذی حجه) به اجرا در می آید و به کارگیری روش های بهینه سازی و افزایش بهره وری همواره در دستور کار شورا قرار داشته است.

ب - دوره های آموزشی

شورا همواره به ارتقاء سطح علمی و آموزشی کارکنان توجه دارد و هر یک از آنان با توجه به سطح معلومات و نوع وظیفه ای که بر عهده دارند، در دوره های آموزشی ویژه مشارکت می کنند.

سیاست های کلی شورای عالی حج و

عمره

افزایش تعداد حجاج و عمره گزاران در دوره اجرای سند چشم انداز ۲۵ ساله به منظور رسیدن به بالاترین سقف ظرفیت. تشویق به سرمایه گذاری در امر حج و عمره و افزایش درآمدهای شورا، متناسب با روند افزایش تعداد حجاج و معتمرین. ارتقاء سطح آگاهی حجاج و همراهی آنان با روند بیداری اسلامی

کاهش هزینه ها از طریق افزایش

سرمایه گذاری

ایجاد صندوق اعتباری و پس انداز در تمامی سازمان های دولتی و غیر دولتی به منظور ایجاد زمینه حضور افراد کم درآمد

در حج

راهکارهای اجرای مرحله نخست

سند چشم انداز

(۵ ساله اول، ۱۴۲۳ تا ۱۴۲۷):

تصویب ساختار تشکیلاتی و شرح وظایف اجرایی شورا و تعیین هیات نظارت بر روند اجرای آن
فعال کردن دفاتر نمایندگی شورا در ایالت های مختلف

احداث ساختمان مرکزی شورای عالی

حج و عمره

ایجاد صندوق پس انداز حج و عمره

هزینه های سفر حج در سودان

حجاج سودان از دو مرز هوایی و دریایی، از طریق فرودگاه های جده و مدینه و نیز بندر جده عازم عربستان می شوند. هزینه ثابت سفر برای حجاج اعزامی از همه مناطق سودان، برابر با ۷۵۰ دلار است که با احتساب هزینه های اجرایی، حمل و نقل، اسکان و ...، کل هزینه سفر حج از راه هوایی برابر با ۱۶۰۰ دلار (۶۱۰۰ ریال سعودی) و از طریق دریا برابر با ۱۲۰۰ دلار (۴۵۰۰ ریال سعودی) است.

تعداد حجاج سودانی در موسم حج

سال ۱۴۲۵ هـ. ق. برابر با ۲۵۵۶۹ نفر؛
و سهمیه اختصاص یافته به هر یک از
ناحیه‌های این کشور به شرح ذیل بوده
است:

ناحیه خارطوم و جنوب: ۱۰۹۸۸ نفر

ناحیه مرکزی: ۳۵۱۹ نفر

ناحیه شرقی: ۳۹۴۶ نفر

ناحیه غربی: ۴۶۷۷ نفر

سایر سهمیه‌ها: ۲۵۴۹ نفر

جمع کل: ۲۵۵۶۹ نفر

حدود ۵۲٪ از حجاج از طریق دریا و
۴۸٪ نیز از مرزهای هوایی عازم عربستان
شده‌اند. ۷۰٪ از حجاج سودان، «مدینه
قبل» و ۳۰٪ نیز «مدینه بعد» بوده‌اند.

گزارش حج ۱۴۲۵ هـ. ق

سهمیه کشور سودان ۲۶۰۰۰ نفر

هزینه هر نفر هوایی ۱۶۳۴ دلار (۶۱۳۰

ریال سعودی)

زمینی ۱۲۰۹ دلار (۴۵۳۵ ریال

سعودی)

* مبادی ورودی به عربستان

بندر جدّه: ۱۱۳۵۰ نفر

فرودگاه جدّه ۴۳۵۰ نفر

فرودگاه مدینه ۷۳۱۲ نفر

جمع ۲۳۰۲۰ نفر

اعضای بعثه و... ۱۰۰۰ نفر
اتباع خارجی و ویزاهای شخصی
۱۵۴۹ نفر

جمع کل: ۲۵۵۶۹ نفر

تعداد پرواز ۳۵ (مدینه قبل) (هوایمایی
سودان ۱۸ پرواز و هوایمایی سعودی ۱۷
پرواز)

محل اسکان در مدینه: مناطق الاجابه،
العوالی والمصانع.

تعداد آپارتمان ها و منازل مسکونی در
مدینه: ۶۸ باب ساختمان

محل اسکان در مکه: مناطق ریح بخش،
فلکه کُدی و خیابان های المنصور، الزاهر،
عزیزیه و اجیاد.

تعداد ساختمان های اجاره شده در
مکه: ۲۶ باب

تعداد چادرهای اختصاص یافته به
حجاج سودان در منی: ۱۹۴۱ چادر

* ارزیابی عملکردها در حج ۱۴۲۵ هـ. ق

الف) نقاط قوت:

- آغاز زود هنگام عملیات اجرایی حج
که در ۱۶ رمضان و یک ماه زودتر از
سال های گذشته آغاز گردید.

- موفقیت شرکت های حمل و نقل
دریایی و هوایی در اجرای جدول

زمان بندی سفرها براساس برنامه از پیش تعیین شده.

- سازمان دهی مناسب روند ورود حجاج به عربستان با حضور فعال و مؤثر مسؤولان پذیرش بعثه در مبادی ورودی (فرودگاه ها و بندر جدّه) و ملبّس بودن آنها به لباس متحدالشکل که ورود حجاج را سرعت بخشیده بود.

- موفقیت کارگزار خدمات حجاج در اجرای بندهای قرارداد که برخی از آنها برای نخستین بار به طور کامل اجرا شد و عبارت بود از:

الف - پرداخت مبلغ ۷۰ ریال به جای وعده های غذایی به هر زائر که کاملاً کافی به نظر می رسید.

ب - اجرای برنامه انتقال حجاج به مشاعر (عرفات، مشعر، منی) براساس زمان بندی که ضمن انتقال همه حجاج در روز حرکت، به میزان ۱۵٪ در هزینه های اتوبوس ها صرفه جویی شد که بیش از حد پیش بینی شده بود.

- برگزاری جلسه مشاوره با مؤسسات عربستان برای ارزیابی عملکرد بعثه در مدینه منوره پیش از دیدار با مدیران وزارت حج (شاخه مدینه)

- موفقیت روش برپایی و حراست از چادرها توسط نیروهای اعزامی

پلیس سودان که موجب جلوگیری از ورود افراد متفرقه (از جمله بازماندگان موسم عمره و حجاج غیرسودانی) به چادرها گردید و مشکلاتی را که در این خصوص در سال های گذشته پیش آمده بود، برطرف کرد.

- مشارکت بخش آموزش و ارشاد در افزایش آگاهی زائران و انجام هرچه بهتر مناسک توسط آنان...

- ارائه خدمات درمانی در مراکز مجهز و با حضور پزشکان ماهر و گروه های درمانی باتجربه.

- پایبندی شرکت های حمل و نقل هوایی و دریایی به جدول زمان بندی سفر و انعطاف پذیری کامل در ارائه خدمات درخصوص «رزرو با تأخیر» برای افراد دارای شرایط خاص (بیماران - سالمندان - افراد دارای مسئولیت های خاص)، به ویژه توسط خطوط هوایی سودان.

- همکاری و هماهنگی مطلوب میان افراد.

- تقسیم زائران مناطق مختلف کشور به ۶ ناحیه که از مشکلات اداری کاسته است.

- پرواز مستقیم به مدینه منوره (بیش از ۳۰ پرواز)

ب - نقاط ضعف:

- عدم رعایت ضوابط در انتخاب ساختمان ها توسط برخی از کارگزاران نواحی، به گونه ای که پس از مشخص شدن اشکالات ساختمان ها به جای آن که مطابق با قرارداد، خواهان اصلاح و رفع مشکل شوند، قرارداد را ملغی تلقی

خود از جمله بی نظمی رانندگان را در پی داشت و عده ای از حجاج ناگزیر به پیاده روی به سوی حرم شدند که مشکلاتی را به وجود آورد.
- اخلال در انتقال به موقع حجاج از مدینه به مکه...

کرده و بدون هماهنگی با بعثه و واحد نظارت، اقدام به شکایت از مسؤول یا پیمانکار نموده اند که در مواردی موجب بروز تأخیر در اسکان حجاج برخی نواحی گردید.
- دوری نسبی برخی از ساختمان های مکه از حرم که موجب افزایش استفاده از اتوبوس گردید و مشکلات خاص

- مشکلاتی که به سبب دقیق نبودن برخی قراردادهای اجاره ساختمان ها پیش آمد و در آنها جزئیات لازم درج نشده بود. عدم تطبیق شرایط اسکان در منی با مفاد قرارداد، قدیمی و کهنه بودن اتوبوس ها و بی تجربگی برخی رانندگان، کیفیت پایین برخی از غذاها در منی، عدم وصول چک های تضمینی از مکتب و کلاء موحد

سودان که موجب تأخیر در اجازه ورود به برخی از زائران در فرودگاه مدینه شد، و نوسان نرخ ارز که موجب افزایش بهای خدمات گردید از دیگر مشکلات و نقاط ضعف به شمار می آید.

* نظرسنجی از حجاج

برای آگاهی از نظرات حجاج در مورد کیفیت و نحوه ارائه خدمات در حج، نظرسنجی هایی براساس روش های علمی و با سه شیوه صورت گرفت:

- پرسش نامه؛

- گفتگوی مستقیم با شماری از زائران در چادرهای منی که به صورت تصادفی انتخاب شده بودند.

- گفتگو با برخی از حجاج و زائران صاحب نظر و با تجربه.

پس از بررسی نتایج با استفاده از رایانه، خلاصه نظرسنجی ها بدین شرح استخراج گردید:

۱- افزایش میزان رضایت حجاج از نحوه اسکان در چادرهای منا که به ۶۴٪ بالغ گردیده است. این نسبت در سال های گذشته حدود ۲۰٪ بود و این تفاوت، نشانگر موفقیت نیروهای پلیس سودان در برقراری نظم بوده است.

۲- بیش از دوسوم حجاج رضایت

خود را از نظم و انضباط در حمل و نقل ابراز داشته اند که تفاوت زیادی با گذشته دارد، زیرا در سال های قبل تنها یک سوم از حجاج از این خدمات رضایت داشتند.

۳- ۷۵٪ از حجاج، از سرعت در انتقال از مدینه به مکه راضی بوده اند و ۲۵٪ باقیمانده را کسانی تشکیل می دهند که تا آخرین فرصت در مدینه مانده اند.

۴- عموم زائران از بهبود کیفیت خدمات در سال جاری - خصوصاً اقامت و خدمات رفاهی در مدینه منوره - ابراز رضایت کرده اند.

۵- نظرسنجی ها نشانگر آن است که افزایش میزان رضایت حجاج از خدمات رفاهی، منوط به برنامه ریزی دقیق اداری است.

۶- براساس نظرسنجی ها مشخص شد که سطح آگاهی عمومی حجاج ارتقا یافته و آنان نسبت به عملکرد بعثه و نیروهای پلیس و... توجه دارند. ضمناً گزارشی مبنی بر عدم صحت اعمال حج زائران دریافت نشده است.

* چشم انداز آینده

باتوجه به تجربیات سنوات گذشته و پس از جلسات متعدد شورای مشورتی بعثه که رؤسای ادارات حج نواحی

مختلف کشور در آن شرکت داشته اند، چشم انداز آینده امور حج بدین صورت تدوین شده است:

۱- لزوم آغاز زود هنگام عملیات اجرایی حج در هر موسم.

۲- تثبیت حضور نیروهای پلیس سودان برای ایجاد نظم در چادرهای منا با افزایش تعداد آنها و ارائه آموزش های لازم.

۳- گسترش و تحول روش های آموزش و ارتقاء سطح آگاهی حجج با بهره گیری از مبلغان و خطبای داوطلب همکاری.

۴- تأکید بر رعایت ضوابط تعیین مدیران گروه ها و این که تعداد مدیران جدید در هر سال از ۲۰٪ تجاوز نکند.

۵- تسریع در احداث «مدینه الحجج» در بندر سواکن تا زمان تکمیل پروژه، منطقه ای در این بندر به حجج اختصاص می یابد تا رسیدگی به امور آنان ممکن گردد.

۶- تسریع در ایجاد مرکز پژوهش های حج تحت نظارت شورای راهبردی حج و عمره.

۷- محاسبه هزینه سفر به مدینه منوره و بازدید از محل های زیارتی آن در هزینه کلی سفر حج و اختصاص وسایل نقلیه برای انتقال حجج به مدینه و پیش گیری

از بروز مشکلات در این خصوص.

۸- سرشماری زود هنگام برای آگاهی از تعداد حجج «متعجل» و «متأخر» برای تسهیل در رفت و آمد آنان.

۹- تلاش برای انتقال همه حجج از مدینه به مکه تا پیش از روز پنجم ذی حجه برای سهولت در انجام اعمال.

۱۰- بررسی میزان رعایت مفاد قراردادها از سوی کارگزاران و شرکت های خدماتی.

**جدول زمان بندی و هزینه های اجرایی
برنامه های مرتبط با حج سال ۱۴۲۵ هـ.ق.**

ردیف	نوع فعالیت	مجری	تاریخ اجرا	هزینه (به دینار سودان)
۱	آموزش کارگزاران	واحد اداری و توسعه انسانی	محرم - ذی قعدة	۵,۶۹۸,۵۵۰
۲	انتشارات و پژوهش	واحد برنامه ریزی و پژوهش	ربیع الاول - شعبان	۸,۰۰۰,۰۰۰
۳	پوشش رسانه ای و خرید تجهیزات	واحد اطلاع رسانی	محرم - ذی حجه	۷,۸۸۴,۹۷۹
۴	ارزیابی عملکرد حج ۱۴۲۴ و کسب آمادگی برای حج ۱۴۲۵ هـ.	اداره حج و عمره	شعبان - ذی قعدة	۸۰۵,۰۰۰
۵	هزینه های اجرایی بعثه حج و انجام ماموریت ها	اداره حج و عمره	ذی قعدة - ذی حجه	۱۳۹,۷۹۱,۷۵۰